

Smärre bidrag

Stilvägledning i ett snårigt textlandskap

Följande bidrag redovisar resultatet av projektet Modernisering av stilbeteckningar, som jag genomförde för Språkrådets räkning under 2020–2021 i syfte att utarbeta en ny modell för rådgivning i stilistiska frågor.

Språkrådet kontaktas regelbundet av frågeställare som behöver hjälp att anpassa sina formuleringar efter genre och situation, för att undvika stilbrott och oavsiktliga normavvikelser. Framför allt rör det frågor om enskilda formuleringar som språkvarlden vill avråda från i vissa sammanhang, men inte generellt. Det kan till exempel röra sig om ord och fraser som *även fast*, *våran* och *springandes*. Några återkommande stilbeteckningar som används för att reda ut sådana fall i Frågelådan, Språkrådets offentliga databas med besvarade språkfrågor, är:

- *formell, informell*
- *talspråklig/talspråksnära*
- *vardaglig*
- *äldre* [språkbruk/texter/regler/grammatisk form] kontra *numera, modernt språkbruk*
- *lite ledigare stil*
- *i tryckt text*
- *omsorgsfullt talat språk* eller *mer vårdat talspråk* kontra *spontant talspråk*
- *i kreativa, konstnärliga sammanhang*.

I Frågelådan finns alltså en rad ganska etablerade beteckningar för stilvalör eller stilnivå. Dessa beteckningar är välkända för en språkvetare, men frågan är hur begripliga de är för allmänheten. Om jag är ny på jobbet, söker på *även fast* i Frågelådan och får veta att detta är en »mer ledig form» än *trots att*, hjälper det mig då att välja formulering i den text jag just nu skriver – kanske ett mejl till chefen, ett inlägg på twitter, en produktbeskrivning eller ett protokoll? Eller finns det beteckningar som stämmer bättre in på dagens textlandskap?

En provkarta över textlandskapet

För det första skulle svaret kräva en bra bild av detta landskap. Tyvärr saknas en systematisk kartläggning av vilka genrer som skrivs och läses i Sverige i dag; en sådan skulle rimligen vara användbar för många typer av textforskning. Inom ramen för detta projekt fanns inte utrymme för att genomföra någon sådan kartläggning, varför jag i stället gjorde en informell enkät där mina facebookföljare fick berätta vilka texter

de hade läst under dagen. Ett tjugotal personer svarade, varpå svaren sammanställdes grovt till omkring 80 genrer i 15 kategorier (se tabell 1). Urvalet informanter var naturligtvis både litet och snedvridet och sammanställningens vetenskapliga värde är därför ringa, men den gav mig ändå en bred provkarta att arbeta vidare utifrån – och kan ses som ett underlag för diskussion och en inbjudan till framtida forskning.

Tabell 1. Några huvudgenrer i dagens textlandskap.

	Huvudgenre	Exempel på undergenrer
1	Litterära publikationer	Låttext, dikt, roman, facklitteratur, barnbok, lexikon
2	Paratexter	Titel, innehållsförteckning, bokrygg, baksidestext
3	Tidskrifter	Kulturtidskrift, serietidning för barn
4	Tidningar/nyhetstexter	Dagstidning (fysisk/digital), nyhetssajt
5	Arbetsplatsinterna sociala medier	
6	Allmänna sociala medier	
7	Övriga webbplatser	
8	E-post, sms med mera	Nyhetsbrev, meddelande i chattapp, e-post i tjänst/privat
9	Vetenskapliga texter	Vetenskaplig artikel/upsats/bok, rapport
10	Listor och instruktioner	Innehållsförteckning, recept, manual
11	Post från offentlig verksamhet/företag	Räkning, kallelse, gåvobrev
12	Skyltar o.d. i det offentliga rummet	Registreringsskylt, minnestavla, meny
13	Övriga texter lästa i arbetet	Protokoll, regler, studentuppgifter, enkät-svar
14	Texter för eget bruk	Egna anteckningar, att göra-listor
15	Övrigt	Undertext till teveserie

Stilarter och stilbeteckningar i tidigare forskning

Under 1900-talet beskrevs textlandskapet ofta som bestående av *stilarter*. De tre *huvudstilarter* som Erik Wellander beskrev i *Riktig svenska* (1939) – *vitter prosa*, *normalprosa* och *ledig prosa* – har levt kvar som begrepp inom den svenska stilistiken, liksom vissa av hans underkategorier, som *kanslistil*. Peter Cassirer använde i sina inflytelsrika läroböcker om stilistik (t.ex. Cassirer 2003) beteckningar som *kanslistil*, *religiös stil*, *affärsstil* och *veckotidningsstil* för de stilarter han urskilde i det svenska språket. Även Lars Melin & Sven Lange (1995) använde begreppet stilart och återanvände några beteckningar men skapade också fler när de skrev om exempelvis *predikostil*, *sagostil*, *protokollstil*, *kobbokstil* och *debattstil*. Det är uppenbart att de stilbeteckningar som än

i dag används i språkrådgivning är hämtade från denna tradition. I grundutbildningen i svenska på universiteten kan fortfarande en liknande terminologi användas.

Resonemanget om stilarter förutsätter dock en enhetlighet och en tydlig uppdelning mellan genrer och publikationstyper som inte är helt enkel att tillämpa på dagens pluralistiska textlandskap. Det handlar inte bara om att nya genrer uppstått, så att de nämnda stilarterna inte självklart låter sig kombineras med genreförteckningen i tabell 1 ovan. Såväl matlagningstexter som poesi, vetenskapliga artiklar och instagraminlägg rymmer i praktiken en stor stilistisk bredd. Normerna skiftar mellan subkulturer och medietyper och begreppet stilart kan vara svårt att förena med det mer sociala perspektiv på skrivande som är rådande i dag, där texter ofta betraktas som *kommunikativa handlingar*, tillkomna i *diskursgemenskaper* och *skriftkulturer*. Dessa fenomen är rörliga, föränderliga och mångskiftande; då blir även texterna det.

Ett mer flexibelt sätt att beskriva stilistiska skillnader är att tala om *stilaxlar*, där en enskild text kan placeras längs en glidande skala. Melin & Lange (1995) använder stilaxlarna *allmän/detaljerad*, *emotiv/saklig*, *informell/formell* och *info-tunn/info-packad*. Dessa begrepp är mer allmänt hållna och därför inte lika daterade, men de är å andra sidan mindre precisa än stilarterna, och mindre genomskinliga för en vanlig skribent. I mer aktuell textforskning är stilbegreppet och stilistisk klassificering sällan centrala frågor, och det har inte gjorts något mer samtida försök till stilkartläggning av Wellandertypen.

Tidigare forskning ger alltså i praktiken bara begränsad vägledning till de många skribenter, redaktörer, lärare, översättare och andra som i sitt arbete behöver kunna tala om de stilistiska skillnaderna mellan texter och språkliga former, och som ibland vänder sig till Språkrådet. Bristen på aktuell forskning står också i skarp kontrast mot det offentliga samtalet om texter och litteratur; på dagstidningarnas kultursidor har till exempel behovet av stilistisk skärpa i litteraturkritiken uppmärksamats av flera skribenter under den senaste tiden (se Beckman 2020, Persson 2020, Brandt 2021).

Stilbeteckningar

Den modell jag utarbetade består av två delar. Den första delen är en stilordlista med förslag på definitioner, där tanken är att definitionen ska finnas tillgänglig varje gång stilordet används. Listan är ganska lång och mångskiftande, för att kunna bistå med beskrivningen av många olika slags texter; här finns vanliga och allmänna ord som *formell* och *personlig*, men också specifika ord som *barnspråkshärmande*, *reflektörande*, *rättfram* och *pedagogisk*.

I valet av stilbeteckningar till ordlistan ville jag använda positiva formuleringar, som beskriver en stilistisk potential eller strävan (till exempel *engagerad*, *talspråkshärmande*), snarare än negativa formuleringar som ofta är mindre innehållsrika (*inkorrekt*, *låg stilnivå*). För att pröva stilbeteckningarna och definitionerna på målgruppen ordnade jag ett digitalt seminarium med en mindre grupp avancerade språkbrukare (en sekreterare, två översättare, en jurist, en bibliotekarie m.m.). Jag diskuterade även beteckningarna med Språkrådets svenskgrupp. I dessa diskussioner visade det sig att stilorden kunde uppfattas på ganska olika sätt. *Ledig* var i språkbrukargruppen ett

mycket positivt ord; »att skriva ledigt är ju en konst», sa någon. Inom språkvetenskap och språkvård brukar detta ord i stället beteckna ett mindre omsorgsfullt språk. Även *slängig* väckte vitt skilda associationer, vilket kom att avspeglas i mitt förslag till definition (se not 4). Ordet *korrekt* användes gärna i språkbrukargruppen – som också spontant ansåg att *inte korrekt* var en fullgod beskrivning av *även fast* – men är nog mindre populärt bland språkvetare. Detta spänningsfält mellan forskares attityder och folklingvistiska uppfattningar är förstås något språkvårdare är vana att navigera i, men det gör valet och definitionerna av stilbeteckningar till en komplex uppgift. Ord som är vanliga i allmänspråket är lättare att känna igen, men kan å andra sidan väcka andra associationer än de önskade. Detta gäller även till exempel ordparet *formell/informell*, där det förra ordet i vissa sammanhang har en negativ laddning medan det senare uppfattas som mer positivt. Därav behovet av en lättillgänglig ordlista med definitioner.

Stilistiska parametrar

Modellens andra del är en text om att göra stilistiska val och innefattar bland annat fyra frågor som skribenten kan förhålla sig till när hen reflekterar över vilken sorts text hen skriver och hur den bör formuleras, där varje fråga är kopplad till en parameter (här inom parentes):

1. *I vilken roll skriver jag? (privat kontra professionell¹)*
2. *Med vilken teknik/I vilket format ska texten presenteras? (beständig/planerad kontra flyktig/spontan)*
3. *I vilken situation ska texten läsas? (högtidlig kontra vardaglig)*
4. *Vilka ska läsa texten? (fackspråk kontra allmänspråk och jargong)*

Parametrarna beskrivs och exemplifieras i texten, som också framhåller att de flesta texter befinner sig någonstans mitt emellan parametrarna. Ett festtal är till exempel ofta privat, men också planerat och högtidligt, medan ett sms till en familjemedlem är privat, flyktigt och vardagligt. En specialiserad tidskriftsartikel som denna är professionell och beständig med en kombination av allmänspråk och fackspråk. Ett inlägg på ett digitalt specialforum kan vara flyktigt och vardagligt men samtidigt professionellt och rymma fackspråk eller jargong.

Hjälper denna modell den som undrar om det går för sig att skriva *även fast* eller *springandes*, och den som ska besvara frågan? Förhoppningsvis kan den rama in frågan och bistå rådgivaren i att ge ett svar som kanske inte är alldeles enkelt, men som introducerar frågans komplexitet och bjuder in till fördjupad reflektion. Det skulle då kunna lyda ungefär så här, med hyperlänkar till definitioner (här citerade i fotnoter) och till texten med parametrarna:

Även fast som inledning av bisatser (»Även fast det snöar går jag ut») är en form som har blivit allt vanligare på senare år. Frasen är begriplig² och riskerar inte att skapa missförstånd. Eftersom den är ganska ny kan den dock uppfattas som inkor-

¹ Alternativ beteckning: *offentlig*.

² I språklagen anges att språket i offentlig verksamhet ska vara vårdat, enkelt och *begripligt*. Att

rekt³ eller slängig⁴ av en del läsare, så när vi skriver i mer formella⁵ sammanhang där vi vill uppfattas som korrekta och noggranna är det bättre att använda de mer etablerade varianterna *även om* eller *trots att*. I en mer lätt⁶ och personlig⁷ text, till exempel ett kåseri eller en lått⁶, kan *även fast* passa utmärkt. Det går förstås också bra att använda det i privata eller vardagliga sammanhang. Läs gärna mer i texten [Att göra kloka stilistiska val](#).

Det finns förstås gränser för vad en rådgivande part kan åstadkomma, när det gäller textens kvalitet. En stilistiskt stark text förutsätter att skribenten (gärna med hjälp av en redaktör) har engagerat sig genom aktiva språkliga avvägningar och mer eller mindre medveten reflektion över kommunikationssituation, genre, mottagare och så vidare. Vidare kommer vi alltid att vara lite osäkra när vi förväntas producera text i en genre vi är ovana vid. Därför kom projektet att resultera bland annat i dessa parametrar som kan stötta skribenten i det egna engagemanget och reflekterandet. Om det är svårt att ge korta och entydiga svar i stilfrågor kan det bero på att sådana frågor kräver mer: att vi funderar över och samtalar om de texter vi läser och skriver. Bara så kan vi

språket ska vara begripligt betyder att det ska anpassas efter mottagaren så att alla som berörs av en text kan förstå den.

³ Under ordet *korrekt* hänvisas i ordlistan till *vårdad*: I språklagen anges att språket i offentlig verksamhet ska vara vårdat, enkelt och begripligt. Att språket är vårdat innebär att det följer gängse språknormer och språkvårdens rekommendationer (till exempel i *Svenska skrivregler* och *Svenska Akademiens ordlista*).

⁴ En *slängig* stil växlar mellan uttryckssätt och kan få skribenten att framstå som nonchalant och slarvig i formella, professionella sammanhang. I mer lättsamma sammanhang kan en slängig stil i stället ge ett levande, spontant och personligt intryck. Exempel på formuleringar som kan ge ett slängigt intryck är talspråkshärmande drag, inslag av engelska lånord, kraftuttryck och väldigt generella, ospecifika ord.

⁵ *Formell* stil kännetecknas av språklig korrekthet och noggrannhet samt undvikande av nya eller mindre etablerade konstruktioner och ordval. Beständiga och professionella texter förväntas oftast vara formella, i denna betydelse. Meningsbyggnaden i formell stil kan ofta vara relativt komplex. Formell stil är ofta också opersonlig.

⁶ Språkliga drag som uppfattas som mer *lättsamma* och humoristiska kan användas i genrer och situationer där detta är önskvärt, till exempel i kåserande, personliga texter, i vissa litterära texter eller i privata sammanhang. Det gäller många slanguttryck men också till exempel emoji^{er}, vissa direktöversatta ord, lånord och talspråkshärmande drag.

⁷ Att en text har en *personlig* stil kan innebära att skribenten träder fram som personlig avsändare. Det personliga draget kan då ligga dels i att skribentens person lyfts fram explicit, dels i att skribenten använder formuleringar som uppfattas som mer personliga eller grupp-specifika och mindre allmänna, som slangord, jargong och dialektala eller sociolektala inslag. Ett personligt stildrag kan dock också finnas i texter med en anonym eller kollektiv avsändare (som en organisation, ett företag eller en myndighet), när läsaren tilltalar på ett personligt eller intimt sätt och med sådana språkliga drag som förknippas med mer personliga texter. Även till exempel företags och myndigheters vardagskorrespondens med enskilda kunder/medborgare kan innehålla personliga drag, som egennamn och vardagliga hälsningsfraser. Personliga stildrag främjar en närmare och mer engagerad relation till läsaren.

bemästra stilistiken i praktiken. Det gäller språkbrukare såväl som språkvårdare och språkvetare.

Litteratur

- Beckman, Åsa, 2020: Kvalitet kan visst diskuteras. I: Dagens Nyheter 2020-09-07.
- Brandt, Jens Christian, 2021: »Trions» kritiker vill romanen väl. I: Dagens Nyheter 2021-08-21.
- Cassirer, Peter, 2003: Stil, stilistik & stilanalys. 3 uppl. Stockholm: Natur & Kultur. Frågelådan. <http://www.isof.se/frageladan>. Hämtad 2021-09-22.
- Melin, Lars & Lange, Sven, 1995: Att analysera text. 2 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Persson, Malte, 2020: Dagens svenska prosa är för fattig på grävsopor. <https://www.expressen.se/kultur/dagens-svenska-prosa-ar-for-fattig-pa-gravskopor/>. Publ. 2020-07-02. Hämtad 2020-09-04.
- Svenska Akademiens ordlista. 14 uppl. Stockholm: Norstedts 2015.
- Svenska skrivregler, red. av Ola Karlsson. (Språkrådets skrifter 22.) Stockholm: Liber 2017.
- Wellander, Erik, 1939: Riktig svenska. Stockholm: Norstedts.

Alva Dahl